

**Journal van een reis naar Genève, Italië en Frankrijk van
Coenraad Ruysch met zijn neef Dirck van Hoogeveen**

1674-1677

Nationaal Archief, FA Teding van Berkhout, 1408

Transcriptie en editie: Alan Moss

DECEMBER 1676-FEBRUARI 1677: VAN BORDEAUX TOT NANTES

Dijnsdach den eersten december gingen wij omtrent drie ueren voor dach wederom sceep, ons eenichsins tegens de koude met een weynich onbijt en warme wyn tegens de koude, die seer bitter was, gewaepent hebbende. Wij hadden lichte maan tot aen den dach, t' welck onse reys favoriseerden.¹ De rievier wiert hier seer wijt en was bij naer² als de zee selfs. Wij quaemen veel coopvaerdij sceepen tegens die naer Bordeaux wilden.

Des middachs leijden wij aen bij seeker dorpie genaemt Mortagne.³ Wij vonden hier niet als mosselen, een kleij stuckie kout gebrae⁴ dat seer outbackken was, redelyke goeden wijn en vier⁵ om ons te warmen. Alsoo⁶ onse tije⁷ verlopen was, mosten⁸ wij hier een uer twee a drie verblijven. Ick sach een psalm boeck in huys leggen, waer uijt ick oordeelde dat de luijden van de religie⁹ waeren, t' welck mij oock deedt vraegen daer naer. Sij seyden mij dat sy niet alleen, maer meer als de twee derde parten niet paeps¹⁰ waeren en dat sij twee predicanten hadden. Soo als den tijt gekoomen was om te vertreckken, gingen wij wederom sceep, onder wegen continueel¹¹ sceepen en extraordinaris¹² veel entvolgens¹³ rescontrerende.¹⁴ Wy trachten eenige van de selve te scieten, doch niet binnen scoot koomen, alsoo sij te wildt en te scuw waeren.

Des avonts arriveerden wij te Roijan¹⁵, welck dorp vol soldaeten gepropt leyde. Wij vonden niet te min noch een herreberch, daer wij een goede kaemer met twee seer goede bedden vonden. Den waert was van de religie en seyde dat in dat dorp van gelyke seer weynich papisten¹⁶ waeren. Hy was seer beleeft en maeckte groote excusen dat hij ons niet wel kost¹⁷ tracteren, vermits¹⁸ wij laet aenquaemen en dat syn huys vol volck hadt. Niet te min gaf hij ons een goede scotel gebraet en groot vier dat ons geweldich wel quam, alsoo wij groote koude geleden hadde. Ick maeckte des avonts noch accort¹⁹ voor paerden om des anderendaechs²⁰ naer de Tremblade²¹ te rijden. Alsoo monsieur Bon Enfan²² met de selve scipper die ons gebracht hadden wederom wilde, soo gaf ick hem het

¹ **favoriseerden.** begunstigde.

² **bij naer.** bijna.

³ **Mortagne.** Mortagne-sur-Gironde.

⁴ **gebrae.** gebraad.

⁵ **vier.** vuur.

⁶ **Alsoo.** Aangezien.

⁷ **onse tije.** ons getij.

⁸ **mosten.** moesten.

⁹ **luijden van de religie.** D.w.z. mede-protestanten.

¹⁰ **paeps.** katholiek.

¹¹ **continueel.** voortdurend.

¹² **extraordinaris.** buitengewoon.

¹³ **entvolgens.** eenden.

¹⁴ **rescontrerende.** aantreffende.

¹⁵ **Roijan.** Royan.

¹⁶ **papisten.** katholieken.

¹⁷ **kost.** kon.

¹⁸ **vermits.** omdat.

¹⁹ **accort.** overeenkomst.

²⁰ **des anderendaechs.** de volgende dag.

²¹ **de Tremblade.** La Tremblade.

²² **monsieur Bon Enfan.** Ruysch ontmoette de heer Bon Enfan al in Montauban. Hij was familie van zijn vriend monsieur Charles.

geldt daer ick de barq²³ voor gehuert hadt op daet²⁴ haer beter meester soude sijn.²⁵

163v Woensdach den 2^{en} stonden wij des morgens niet voor acht ueren op, ons van de fatigue²⁶, soo van de koude die wij geleeden hadden als van dat wij des nachts te voor noch uyt onse klederen geweest waeren, noch dat wij weijnich geslaepen hadden, die wij geleden hadde wat uytrustende. Omtrent tien ueren raeckten ick te paert met veel dancksegginge aen monsieur Bon Enfan, die mij excessif²⁷ veel beleeftheid gedaen hadde, afsceydende. Den wech was door laech, doch seer vermaekelyck landt en wegen. Omtrent twaelf ueren arriveerden ick a la Tremblade, meijnende aenstonts voort te geraeken naer Rochelle²⁸, doch den wint contrari²⁹ synde, seijden alle de scippers dat sij niet vaeren kosten, soo dat ick patientie most neemen.³⁰ Dit dorp is omtrent soo groot als Vlaeringe³¹, doch slechte laege huijsen. In t' selve sijn maer twee paepsche huijsgesinnen, t' eene van den juge³² en t' ander van de priester. In mijn herreberch was een fatsoenlyck man gelogeert dat mij waerdin seijde een doctor te sijn. Hy seyde mij dat dit een plaets was die sedert twintich jaer daer gebouwt was en dat het meeste alle vaerende luijden waeren, selfs dat een groot gedeelte van des koninchs sceeps capiteijnen hier haere huijsgesin hadden. Ick deed mij oesters geven die hier admirabel³³ sijn.

Naer de middach ginch ick door de voorscreve³⁴ plaets wat wandelen en vindt even buijten de selve de sout pannen³⁵ daer ick veel van hadt hooren seggen. De selven sijn als verdronke landt daer een voet waeter op staet en in groote vierkente³⁶ parken verdeelt, gesepareert³⁷ door kleijne dijckies van een voet hooch en een voet breed. Alsoo het niet in t' saisoen was, soo kost ick niet sien hoe t' sout gemaect wiert. Des avonts quam mij den scipper vinden die ick naer den eeten hadt aengenoomen mij seggen dat den wint noch contrarie bleef, doch dat ick tegens s' anderen daechs s' morgens ten vier ueren gereet most houden, want dat hij oordeelde dat de wint waggelde om te draejen.³⁸

Donderdach den 3^{en} quam den scipper s' morgens vroech seggen dat ick niet hoefden op te staen, want dat het weer gansch niet verandert was, t' welck mij desperaet³⁹ maeckte dat ick hier myn tyt most leggen versuijmen. Mijn tyt

---

²³ **barq.** Een bark is een soort zeilschip met drie masten.

²⁴ **op daet.** opdat.

²⁵ **op daet...soude sijn.** opdat het hem beter zou bevallen.

²⁶ **fatigue.** vermoeidheid.

²⁷ **excessif.** buitengewoon.

²⁸ **Rochelle.** La Rochelle.

²⁹ **contrari.** tegenwerkend.

³⁰ **soo dat...most neemen.** zodat ik geduld moest hebben.

³¹ **Vlaeringe.** Vlaardingen.

³² **juge.** rechter.

³³ **admirabel.** aanzienlijk, heel mooi.

³⁴ **voorscreve.** eerder genoemde.

³⁵ **sout pannen.** zoutpannen. Een zoutpan is een kunstmatig bekken om zout te winnen uit zeewater.

³⁶ **vierkente.** vierkante.

³⁷ **gesepareert.** gescheiden.

³⁸ **waggelde om te draejen.** begon te keren.

³⁹ **desperaet.** wanhopig.

passeerden ick meest met naer de wint te sien, doch ganschen⁴⁰ quam geene de minste apparentie⁴¹ van veranderinch. Den scipper niet te min quam mij des avonts al wederom de selfde bootscap doen, seggende, om mij te flatteeren⁴² denke ick, dat de winden aldaer meer by nacht als bij daege omscooten.

164R

Vrijdach den 4^{en} quam mij eyndelijck des morgens ten drie ueren mijn scipper uijt den bedde kloppen⁴³, mij de blyde bootscap brengende dat wij vaeren soude, dat de wint heel goet was geworden. Ick kleede mij haest⁴⁴ aen en naer een weijnich ontbeete te hebbe, nam ick de reijs aen. Soo ras⁴⁵ ick de neus buyten stack, vernam ick een seer bittere en vemente⁴⁶ koude. Wij mosten wel een groot quartier uers gaen eer wij aen de chaloup⁴⁷ quaemen, over seer smalle dijckies die tusschen de sout pannen laegen en niet tegenstaende⁴⁸ den scipper een lanttaren hadt, was den wech door de grooten donker en koude in de nacht difficiel.⁴⁹ Ick vondt dat de chaloup voor aen een kleijn voorondertien⁵⁰ hadt. Ick nam t' selve aenstonts in en deckte mij wel met mijn mantel en nacht tabart, doch niet tegenstaende dit alle leedt ick soo lange wij op het waeter waren soo bitteren koude als ick weete dat ick oijt gevoelt hadden.

Wij quaemen te Rochelle aen omtrent twee ueren in de naermiddach. Ick nam mijn logement tot de Hollantsche vrouw die van de religie was en mij aen de Tremblade gerecommandeert.⁵¹ Sij seijde mij dat sij weduwe was van den consul van myn heeren de Staeten.⁵² Sij was seer net en wel gelogeert en hadt geweldige fraije en propre dochters. Alsoo de middach voor bij was, deedt ick mij wat booter en kaes geven en een bocken braijen, hebbende goede appetyt⁵³ en mij als noch wel bevoelende, maer t' veranderde ras, want mij bij heet vuer warmende en ontkledende om wat soon linden⁵⁴ aen te doen, wiert ick soo duf en slaeperich dat ick onmogelijck resolveeren⁵⁵ kost uyt te gaen, maer ginch te bedde leggen in mijn klederen om te slaepen. Des avonts vondt ick dat ick de kortse⁵⁶ hadde, doch ick dacht niet dat het gevolch soude hebbe⁵⁷, maer dat dit alleen veroorsaect wert door de bittere koude en fatigues van de reijs, waerom ick heete wijn nam, mij van eeten abstineerde⁵⁸ en vroeck te bedde ginch. Ick geloove oock dat ick niet sieck soude geworden hebben, hadt ick een dach drie a vier aldaer gebleven.

---

⁴⁰ **ganschen.** de hele dag.

⁴¹ **apparentie.** schijn.

⁴² **te flatteeren.** het gunstiger voor te stellen.

⁴³ **uijt den bedde kloppen.** D.w.z. wakker maken door op de deur te bonzen.

⁴⁴ **haest.** haastig.

⁴⁵ **Soo ras.** Zodra.

⁴⁶ **vemente.** hevige.

⁴⁷ **chaloup.** sloep.

⁴⁸ **niet tegenstaende.** hoewel.

⁴⁹ **difficiel.** moeilijk.

⁵⁰ **voorondertien.** vooronder.

⁵¹ **gerecommandeert.** aanbevolen.

⁵² **de Staeten.** de Staten-Generaal.

⁵³ **appetyt.** eetlust.

⁵⁴ **linden.** linnen.

⁵⁵ **resolveeren.** besluiten.

⁵⁶ **kortse.** koorts.

⁵⁷ **het gevolch soude hebbe.** zou doorzetten, zou aanhouden.

⁵⁸ **abstineerde.** te onthouden.

Saeterdach den 5^{en} bevondt ick mij des morgens wederom heel wel, hebbende des nachts heel wel geslaepen, t' welck mij vaststellenden in de opinie die ick daechs te vooren hadt dat het een ongemack sonder consequentie soude sijn. Deedt resolveeren van met de messagier⁵⁹ te vertrekken naer de middach ten twee ueren, hebbende des morgens tijt genoeg Rochelle te sien, alsoo de stadt kleyn is. Te meer resolveerden ick te reysen, alsoo ick een gansche weeck naer de messagier soude moete wachten hebben, synde hier niet veel andere occasie⁶⁰ van goede monture⁶¹ en geen gelegenheid als daer om geldt, behalve dat ick selfs subject⁶² soude moeten syn hebben van onderwege de cicane⁶³ van de waerden en haere querellen⁶⁴ subject te sijn. Ick liet daer om, dewijle ick wat kleeden om geen tyt te verliesen, den messagier voorscreve bij mij koomen om met hem te spreken en vondt dat hij heel civil⁶⁵ was, soo dat wij niet lange marchandeerden.⁶⁶ Hij seyde mij dat als ick mijn valys⁶⁷ aen syn huijs, dat ick en passent de selve in duane soude doen visiteeren⁶⁸ en een billet neemen om aen de poort of onderwegen geen ongemack of importuniteit⁶⁹ te lijden.

La Rochelle is gelegen in een ope vlackte, dewelke niet te min sonder dat het lichtelyck gemerckt wert, allenxkens⁷⁰ ryst⁷¹ aen die sijde die naer t' oosten en noorde leijt. De zee die tegens de stadt aen spoelt, den baij gemaect hebbende van omtrent duysent passen lanch en een notable⁷² breeten, maect dat alle sceepen daer soo seker leggen als in de stadt, die een redelyke goe⁷³ haeven van binnen heeft, doch t' inkoomen is niet wijder als dat een groot scip bequaem daer door kan. De selve wert met een kettinch gesloten, die aen weder syden aen een grooten tooren, die noch over sijn van de fortificatien die alle tenemael⁷⁴ geraeseert⁷⁵ sijn, over de drie duysent passen soude de selve stadt in t' circuit⁷⁶ hebben, volgens Golnits syn segge.⁷⁷ De straeten syn vol winkels en koopmanscap.⁷⁸ Eertijts hadde de gereformeerde drie kerken, doch nu hebben sy

---

⁵⁹ **messagier.** bode.

⁶⁰ **occasie.** gelegenheid.

⁶¹ **monture.** uitrusting.

⁶² **subject.** slachtoffer.

⁶³ **cicane.** bezwaren.

⁶⁴ **querellen.** klachten.

⁶⁵ **civil.** beleefd.

⁶⁶ **marchandeerden.** afdongen.

⁶⁷ **valys.** koffer.

⁶⁸ **visiteeren.** controleren.

⁶⁹ **importuniteit.** overlast.

⁷⁰ **allenxkens.** langzaamaan.

⁷¹ **ryst.** opstijgt.

⁷² **notable.** aanzienlijke.

⁷³ **goe.** goede.

⁷⁴ **tenemael.** helemaal.

⁷⁵ **geraeseert.** vernietigd.

⁷⁶ **in t' circuit.** in de rondte, wat betreft de omtrek.

⁷⁷ **volgens Golnits syn segge.** Ruysch maakte gebruik van de populaire reisgids *Ulysses Belgico-Gallicus* uit 1631 van Abraham Göllnitz.

⁷⁸ **koopmanscap.** handel.

maer eene, die even buyten de stadt is. In t' stadt op het bassecour⁷⁹ staet een marble⁸⁰ statue⁸¹ van de koninck Henrick de vierde.⁸²

Des middachs de maeltijt gedaech hebbende, begaf ick mij ter plaetse daer mij de messagier besceyden hadde⁸³ en vondt noch een Frans koopman van Martenique, genaemt monsieur de Beville. Het wiert wel ruijm een ueren eer wij aen de mars geraeckten, alsoo den messagier seer sukkelde, niet tegenstaende hij ons seer geprest⁸⁴ hadde om ten elf ueren op te sitten.⁸⁵ Omtrent een uer van de stadt, passeerde wij een dorpie, tot noch toe vruchtbaer en seer goet landt gehadt hebbende. Naer noch een myl verder gereden sijnde, quaemen wij een groote laege vlackte die moerassich en onvruchtbaer was, synde soo wyt als bij ons de groote heijden. Hier begonnen wij de snipp winden⁸⁶ en groote koude te verneemen. Des avonts als de son ondergin⁸⁷, passeerden wij met een scouw⁸⁸ een waeter dat wij saegen altemael bevroosen⁸⁹ te sijn. Alsoo den viturijn⁹⁰ soo laet vertrokken was, mosten wij wel twee ueren bij donker rijden in een bittere koude, t' welck mij wederom seer sieck maeckten en de koortse op t' lijf joech, soo dat ick in de herreberch koomende aenstonts het bedde koos, neemende tot mijn nourriture⁹¹ een vers eije. Ick sprack den messagier van mij wederom te laeten rijden, doch daer wilde hy niet naer hooren. Ick vernam in t' dorp naer paerde, maer die waeren daer niet, maer den messagier voorscreve presenteerde mij niet meer wechs op een dach te doen als ick wilde en niet eer te ryden des morgens als ick goet vondt, syn monsieur de Beville seer beleefdelyck daer mede te vreedden. Ick seijde tegens den messagier of Beville de daegen die mij meer souden uyt syn wilde betaelen, dat hij daer geen geldt van hem maer van mij soude neemen. Den ordinaren⁹² tijt van arrivement⁹³ is des maendachs op de middach, doch nu gisten hij des dynsdachs s' avonts te Nantes te sijn. Wij gingen slaepen te St. Gemme.⁹⁴

165R Sondach den 6^{en} stont ick niet voor tien ueren als wanneer onse paerden gereet gemaect wierden, ick wederom niet als een eij, alsoo ick een tegen sin in t' eeten hadt, maer dronck niet te min. Omtrent elf ueren raekten wij wederom te paert. Ick was wel een weynich beter, maer voelde wel dat het haepereu soude, de voornacht⁹⁵ niet geslaepen hebben en de naernacht⁹⁶ niet veel anders als

⁷⁹ **bassecour.** besloten plaats, hof aan de voorzijde van een paleis.

⁸⁰ **marble.** marmeren.

⁸¹ **statue.** standbeeld.

⁸² **een marble...de vierde.** Bij het Hôtel de ville de La Rochelle staat een standbeeld van de Franse koning Hendrik IV (1553-1610).

⁸³ **besceyden hadde.** besloten had (bijeën te komen).

⁸⁴ **geprest.** aangedrongen.

⁸⁵ **op te sitten.** aanwezig te zijn.

⁸⁶ **snipp winden.** snerpemde wind.

⁸⁷ **ondergin.** onderging.

⁸⁸ **scouw.** schuit.

⁸⁹ **bevroosen.** bevroren.

⁹⁰ **viturijn.** koetsier.

⁹¹ **nouriture.** voedsel, maaltijd.

⁹² **ordinaren.** gebruikelijke.

⁹³ **arrivement.** aankomst.

⁹⁴ **St. Gemme.** Saint-Gemme-la-Plaine.

⁹⁵ **voornacht.** de nacht ervoor.

⁹⁶ **naernacht.** de nacht erna.

ongeruste sluijmeringen. Wij deden seven mijlen sonder afstappen, arriveerende goets tijts⁹⁷ in een plaetsken genaemt St. Tonnais.⁹⁸ Ick naer mijn ordinaris koos daedelyck⁹⁹ het bedt, mij al wederom seer gefatigeert¹⁰⁰ vindende van de koortse die door t' rijden en koude weer altoos¹⁰¹ verheften.¹⁰² Ick was niet te min wel geckleedt en daer boven nam ick mijn nachttabbaert noch onder mijn mantel aen en een bonte muts op. Alsoo wij omtrent vier ueren des naermiddachs arriveerden, hadde ick tyt om uijt te rusten.

Maendach den 7^{en} hadden wij twaelf mijlen te doen, soo dat wij ten tien ueren opsaeten, doch die seer kleyn waeren. Ick vondt mij des morgens redelijck, doch de continueele fatigen verswackte mij seer soo dat ick mij des avonts als wij arriveerden te St. George¹⁰³ van t' paert most laeten lichten. Self aet¹⁰⁴ ick niet en hadt bij nae drie a vier daegen geconstipeert geweest, waer om ick mij door den chirurgijn van t' dorp een lavement¹⁰⁵ deedt setten, t' welck mij seer verlichten en om niet subject te syn wyn te drinken, liet ick mij tisane¹⁰⁶ kookken.

Dijnsdach den 8^{en} wilde mijn geselschap mij boullon doen eeten, doch ick kost niet, maer nam een eij. Omtrent half vier ueren arriveerden wij te Nantes. Ick hadde niet veel lust¹⁰⁷ van stedekens of dorpen die wij passeerden te remarqueeren.¹⁰⁸ Selfs is mij ontgaen hoe twee plaetskens daer ick onderwegen de twee laetste daegen gedroncken hadt sich op deden. Alleen viel mij in t' ooch de campagne¹⁰⁹ van de laetsten, doch synde vol scoone huijsen van edelluyden. Van de brugge had ick des anderen daechs seer weynich mee, alsoo ick soo mat¹¹⁰ en sieck was dat ick niet sach waer ick was. Ick stapte even in de stadt af daer de messagier gelogeert was om mij naer mijn herreberch te doen draegen in een chaise.¹¹¹ De herreberch hadde seer goede minen¹¹² en de luijden sceenen seer vriendelijck, doch alsoo ick een herreberch wist daer de luyden van de religie waeren soo wilden ick daer liever gaen in desen staet mijn selve vindende. Ick liet mij dan als geseijt is draegen ter plaetse. Vont myn genoemde herreberch, doch vondt den waert sieck en t' huijs vol. Sy wesen mij in versceyden anderen, maer niemandt kost mij in neemen tot dat ick eyn¹¹³ in de Sirene a la rue des Capucin bij een Scots man¹¹⁴ die van de riligie is te recht raecte, vindende alhier

165v

---

⁹⁷ **goet tijts.** op tijd.

⁹⁸ **St. Tonnais.** Waarschijnlijk gaat het om Chantonnay.

⁹⁹ **daedelyck.** meteen.

¹⁰⁰ **gefatischeert.** vermoeid.

¹⁰¹ **altoos.** altijd.

¹⁰² **verheften.** werd verhevigd.

¹⁰³ **St. George.** Saint-Georges-de-Montaigu.

¹⁰⁴ **aet.** at.

¹⁰⁵ **lavement.** klysmā.

¹⁰⁶ **tisane.** medicinaal gerstendrankje.

¹⁰⁷ **lust.** zin.

¹⁰⁸ **te remarqueeren.** op te merken.

¹⁰⁹ **de campagne.** het platteland.

¹¹⁰ **mat.** uitgeput.

¹¹¹ **chaise.** Een chaise, of sjees, is een hoog en licht rijtuig met een kap.

¹¹² **seer goede minen.** een zeer goed voorkomen.

¹¹³ **eyn.** eindelijk.

¹¹⁴ **Scots man.** Schot.

monsieur Beville die aen de poort van mij gesceyden was. Ick vondt mijn waerd en syn familie seer beleeft en gediensich, mij redelijck wel logeerende en alles aanbiedende dat mij nootsaekelyck was. Hij hadt een seer fraije dochter, doch als doen hadde ick niet veel lust om haer te considereeren. Onderwegen in de stadt sprack mijn Jan¹¹⁵ den dienaer van de heer Glimmer, die alhier met Scolten was¹¹⁶, maer door haest vergat hij heen te vraegen waer sy logeerden. Sij hadden mij evenwel twee daegen naer mijn arrivement weten te vinden.

Ick hebbe hier van daen van dach tot dach niet opgeteijckent wat mij wederwaeren is als vooren, dewijle mij niet aenmerkens waerdich voor is gekoomen in een sieckte die mij in t' bedde en de kaemer een ruymen tijt gehouden heeft. Alleen sal ick een sommiere¹¹⁷ aenmerkinge doen van dien tyt af dat ick alhier te Nantes gearriveert ben tot den dach van mijn eerste uytganch op straet en dan voor eerst wederom de voornaemste daegen op scrijven en verders als vooren mijn journael continueren.¹¹⁸

Het was mij een grooten troost in dese occasie van sieckte gelogeert te sijn bij luyde van de religie, waer ick wederom groot verdriet mij in desen staet op een plaets te vinden daer ick geen levendich mensch kende. Tot myn geluck vonden de heeren Glimmer en Scolte mijn logement, die mij uyt dit labijrint¹¹⁹ help en mij aen de messieurs van Aersen en van Armeijden syn soon beloofde kennisse te doen hebben als mede aen den predicant, gelyck sij korten tyt daer naer deden, mij met de voornoemde luyden koomende bezoeken, die mij veel vrinscap toonden en geduerende mijn sieckte mij dickmaels quaemen bezoeken, behalve den predicant die een korten tyt naer mij sieck wier met perijckel¹²⁰ van te sterven. Ick hadde een credit brief aen monsieur van Armejde, doch alsoo de selve maer van hondert ryxdaelder sprack, dorst¹²¹ ick daer op hem sonder de adressen van de heer Glimmer mijn sieckte en arrivement niet laeten weten, willende noch geen geldt toucheren.¹²² De heer van Aersen versach mij met confiture¹²³, seer civil en liberael¹²⁴ nevens eenige utensiles¹²⁵ nodich tot het gemack der sieken ende de heer van Armejde alle weken met de courant. Oock hadde hy de goetheid van naer Parys voor mij te scryven om meer credit. Ondertusschen mij evenwel aanbiedende alles wat ick noden¹²⁶ hadt. Den predicant screef voor mij aen monsieur Charles.¹²⁷ Syn sieckte was mij seer leet¹²⁸, alsoo hij van seer aengenaeme conversatie was. De heeren Glimmer

---

¹¹⁵ **Jan.** Jan was de bediende van Ruysch.

¹¹⁶ **de heer...Scolten was.** De heren Glimmer en Scolten waren Nederlandse bekenden van Ruysch.

¹¹⁷ **sommiere.** summiere.

¹¹⁸ **continueren.** voort te zetten.

¹¹⁹ **dit labijrint.** deze netelige toestand.

¹²⁰ **perijckel.** gevaar.

¹²¹ **dorst.** durfde.

¹²² **toucheren.** ontvangen.

¹²³ **confiture.** zoetigheid.

¹²⁴ **liberael.** vrijgevig.

¹²⁵ **utensiles.** gerei.

¹²⁶ **noden.** nodig.

¹²⁷ **monsieur Charles.** Ruysch ontmoette Charles in augustus 1676. Hij was predikant te Châtellerault.

¹²⁸ **was mij seer leet.** speet mij zeer.

167R¹²⁹ en Scolten bleven naer mijn arrivement omtrent drie weken en quaemen mij alle daegen diverteere¹³⁰ met het recit¹³¹ van haer divertissement¹³², waer toe sij seer goede occasie hadden door haere adressen. Sy hadden hier kennis gemaect met de voornaemste juffers van de stadt. In haer vertreck troosten ick met de beleeftheid en goetharticheid van de messieurs van Aersen en en Armeijden, die mij dickmaels quaemen sien en soo veel genegentheid toonde of ick haer bloetverwandt was geweest. Ick hadt de heeren Glimmer en Scolte gaeren¹³³ gepersuadeert¹³⁴ noch wat te blyven en inderdaet ick hadde geen kleijne redenen daer toe, alsoo t' in t' bitterste van de winter was en de wegen door de gladdicheid¹³⁵ van t' gesmolte en daer wederom bevroose snee dat versceyde postillons¹³⁶ die de brieven overbrengen den eene een arm, den andere een been en diergelijke gebrooken hadden, maer t' mocht niet helpen.

Mijn doctor dien mijne goede vrinden kenden en seijde den besten van de stadt te sijn, vondt ick oock een seer raisonnabel¹³⁷ man, voorsichtich en de sieken niet quellende met veel aderlaeten volgens de Fransche maenier, doch het klisteren¹³⁸ ginch gewellich in smaeck. Ick hebbe drie maelen maer purgatie¹³⁹ gebruyckt, eens gelaeten.¹⁴⁰ Mijn chirurgijn die de selve operatie deedt, stack mij de eerste mael een lancet daer t' stael uyt was, soo dat het maer even t' vel quetste, doch vervattende syn werck in de linker arm, reusseerende¹⁴¹ seer wel. Ick hebbe oock des avonts amandelmelken gebruyckt naer dat ick eenigen tijt de kortste gehadt hadde nacht en dach niet als boullions volgens ordonnantie¹⁴² van den doctor gebruyckt hebbende, raecten ick de selve gansch quijt en quam wederom aen t' eeten en wyn met waeter drinken, doch ick vondt mij soo verswackt en wiert soo t' onder gehoude door de bittere koude dat ick noch lange het bedde most houden.

Doen¹⁴³ ick wederom op begost te geraeken en aen t' vlees eten te koomen, mejnden ick door t' quaetste te syn, doch een groote constipatie was oorsaek dat ick wederom instorten. Den doctor was juijst te landewaert¹⁴⁴ by een heer van qualiteyt¹⁴⁵, daer hij een daegen bleef, t' welck mij te vergeefs naer hem doende wachten, den apotheker doende ontbieden, met dewelke ick consuleerde¹⁴⁶ van mij te purgeeren¹⁴⁷ om t' lichaem te ontlasten, want al mijn

---

¹²⁹ **167r.** De huidige versie van het reismanuscript in het Nationaal Archief is ietwat anders geordend. De tekst gaat door op f. 167r-167v. De tekst springt achtereenvolgens naar f. 169r-169v, f. 168r-168v en f. 170r-170v.

¹³⁰ **diverteere.** vermaken.

¹³¹ **recit.** verslag.

¹³² **divertissement.** vermaak.

¹³³ **gaeren.** graag.

¹³⁴ **gepersuadeert.** overtuigd.

¹³⁵ **gladdicheid.** gladheid.

¹³⁶ **postillons.** koetsiers.

¹³⁷ **raisonnabel.** redelijk, billig.

¹³⁸ **klisteren.** zetten van klyasma's.

¹³⁹ **purgatie.** laxeremiddelen.

¹⁴⁰ **eens gelaeten.** eenmaal adergelaten.

¹⁴¹ **reusseerende.** lukte, slaagde.

¹⁴² **ordonnantie.** bevel.

¹⁴³ **Doen.** Toen.

¹⁴⁴ **te landewaert.** naar het platteland.

¹⁴⁵ **heer van qualiteyt.** heer van stand.

¹⁴⁶ **consuleerde.** consulteerde.

apetyt die reets seer aengegroeyt was, ginch tenemael wech en ick begost koortsich te worden. Niet te min dese reden soo dorst den apotheker t' selve niet waegen sonder communicatie van den doctor vermits de groote koude, doch eer de selve arriveerden was ick weer lustich¹⁴⁸ sieck en in t' bed gecondemneert.¹⁴⁹ Den doctor voorscreve improbeerde seer¹⁵⁰ dat ick mij niet gepurgeert hadt en ordonneerde aenstonts t' selve, seggende geen weer in urgente necessitatie¹⁵¹ te moeten aensien. De voorscreve medecyn succedeerden¹⁵² seer wel, niet tegenstaende ick de selve vermits de swackheid van myn maech de eerste mael uijtspooch als de selve werckte. Ick was noch eenige daegen sieck aen de koortse, doch de selve verminderde van tyt tot tijt en ick rackten de selve eyndelijck quijt en raecte wederom aen t' eeten. Desen laetsten toon hadt mij noch veel swackker gemaect als oijt te vooren. Ick was lanch eer ick wederom op kost koomen, veel meer eer ick uyt kost gaen, als wanneer ick noch altoos het bedde hielt tot twaelf ueren toe des middachs, ten elve het middachmael op het bedde neemende, evenwel meer t' selve doende om den tyts wil die mij seer lanch viel te korten als om mij te rusten of uijt slapheid niet tegenstaende mij de groote koude quijt waeren. Soo behielde wij noch seer lanch buijich, koel, regenachtich en winderich weer, t' welck mij lanch in hujs hielt, alwaer als geseijt is mij den tyt seer verdroot geen weerwerck¹⁵³ hebbende en gelimiteert¹⁵⁴ synde tusschen de vier mueren van mijn kaemer, t' welck mij seer naer de vervorderinch van myn reijs deelt verlangen. Ick resolveerde soo lange ick hier was in mijn particulier¹⁵⁵ te eeten om mijn tijt te beter te kunnen meester sijn, voornaementlyck des avonts wanneer ick vroeck te bedde ginch, alsoock om dat my de conversatie van de herreberch niet aenstont, synde de gasten alle Engelsche die ick niet verstondt.

Donderdach den 28^{en} januarii 1677 ben ick door Godes¹⁵⁶ genadigen seegen de eerste mael wederom uyt en op straet geweest. Het scoone weer dat ick in lange niet gesien hadde, lockten mij uyt, maer het duerde niet lange, t' welck mij naer dat ick eenige nootsaekelyckheden tot een winterkleet gekoft¹⁵⁷ hadde al haest wederom naer huys deelt keeren, koomende de ordinaere buyen van regen en wint weer. Ick voelde noch geweldich dat ick sieck was geweest. Selfs was ick verwondert dat mij de idee van de brugge tenemael ontgaen was, ja selfs van myn logement, soo dat ick oordeelde dat ick tenemael overnoomen van mijn sieckte geweest was, hebbende alles verkeert geremarqueert. Ick was t' huyskoomende al wat vermoeijt, sijnde het gaen alleen maer selfs de koude en de wint niet gewent, die mij vermits mijn korte hair aen t' hoofd seer incommodeerde.¹⁵⁸ Ick soude mijn paruyken¹⁵⁹ die ick om de hitten afgelaeten

¹⁴⁷ **purgeeren.** zuiveren.

¹⁴⁸ **lustich.** flink.

¹⁴⁹ **in t' bed gecondemneert.** tot het bed verdoemd.

¹⁵⁰ **improbeerde seer.** keurde het zeer af.

¹⁵¹ **necessitatie.** noodzakelijkheid.

¹⁵² **succedeerden.** slaagde.

¹⁵³ **weerwerck.** aanspraak.

¹⁵⁴ **gelimiteert.** beperkt, begrensd.

¹⁵⁵ **in mijn particulier.** in mijn eentje.

¹⁵⁶ **Godes.** Gods.

¹⁵⁷ **gekoft.** gekocht.

¹⁵⁸ **incommodeerde.** hinderden.

hadden wel wederom op geset hebben, maer meijnde met ten laetste van october of half november ten minsten te Tours te sijn, sondt ick mijn bagagie die lichtelyck van Lions daer naer toe aen een goedt vrindt, alwaer t' selve mij noch wacht.

Sondach den 31^{en} was het des morgens seer soon weer. Kort naer den eeten ginch ick uijt om op de Fosse¹⁶⁰ lanchst den rivier wat te wandelen. De selve was seer gedebordeert¹⁶¹ en hadden aen de oversyde de campagne en de eerste etages van de huysen gewandelt.¹⁶² Ick was geen quartier uers op straet of wiert door de opkoomende buijen weder naer huijs gejaecht. In mijn wederkeeren sach ick iets raekende als bedelen voor den hospitael dat ick noijt in Italie gesien hadde. De kleijne jongens die hier in dit gasthuijs op gevoet werden, hebben blauwe mutsen op tot een teken gelijk over al, waer sij gaen bedelen met een eseltie, synde gelaeden aen weder syde met een bock even als daer de boeren de most¹⁶³ in draeijen hier rontom en dewelke backken sij alles onder een smijten van soupe van boullion, vlees etc, dat sy aen de huijsen van t' overscot krijgen, t' welck een aengenaemer sich op doet als de mist hier voor gesproken.

Maendach den 1^{en} februarii kreech van elve tot twaelve een visite van monsieur van Aersen. Ick kleede mij juijst soo als hij in quam.

Dijnsdach den 2^{en} quam monsieur Beville en noch een Frans man die ick noyt gesien, maer hier gelogeert was mij des naer middachs een visite geven. Aen den laetste syn praet was seer te oordeelen dat hij een quidam¹⁶⁴ was. Hij maecte sich daedelijck seer familiaer¹⁶⁵, mij aenstonts al syn amours¹⁶⁶, reijsen, woonplaets, die te St. Malo is, en beroep, synde commercie¹⁶⁷, seggende sonder dat ick hem iets daer van vroeck.

Woensdach den 3^{en} quam hy wederom in mijn kaemer seer liber¹⁶⁸, doch ick gaf hem niet veel besceijt¹⁶⁹, toonende dat hij wel wech mocht blijven, willende met dese geck syn importuniteit niet gequelt sijn. Naer de middagh ginch ick wat wandelen lanchst het waeter naer t' huijs van monsieur van Armeijden, maer t' was niet vermaekelyck alsoo de rivier wel drie voet gehoocht¹⁷⁰ was en de passenten¹⁷¹ op versceyde plaetsen obligeerde¹⁷² hier en daer een straet of passagie¹⁷³ met een scuijt over te vaeren of over smalle planken te loopen. Ick

¹⁵⁹ **paruyken.** pruiken.

¹⁶⁰ **de Fosse.** Het betreft de Quai de la Fosse.

¹⁶¹ **gedebordeert.** buiten de oevers getreden, overstroomd.

¹⁶² **gewandelt.** bereikt.

¹⁶³ **de most.** het ongegiste vruchtensap.

¹⁶⁴ **quidam.** vreemde snuiter.

¹⁶⁵ **familiaer.** ongedwongen.

¹⁶⁶ **amours.** liefdesaffaires.

¹⁶⁷ **commercie.** handel.

¹⁶⁸ **liber.** vrijpostig.

¹⁶⁹ **besceijt.** aandacht.

¹⁷⁰ **gehoocht.** opgehoogd.

¹⁷¹ **passenten.** passanten.

¹⁷² **obligeerde.** verplichte.

¹⁷³ **passagie.** doorgang.

socht naer een oorlogie maeker¹⁷⁴ om mijn oorlogie te doen verstellen, maer kost hem niet vinden sonder de soon van monsieur van Aersen syn soon¹⁷⁵ die mij daer bracht, vindende sijn vader niet t' huijs die mij den selve gerecommandeert hadde. Weder t' huys koomende ginch ick dicht bij ons aen t' klooster van de capucinen¹⁷⁶ om haer thuynt te wandelen, doch kost haer deur niet vinden, soo dat ick niet op deedt.

169v Sondach den 7^{en} ginch ick naer de kerck van de carmen¹⁷⁷ om seekere tombe te sien van Francois second, laetsten hertoch van¹⁷⁸, maer in de kerck koomende, vondt ick dat vesper¹⁷⁹ gesongen wiert, soo dat ick mijn in t' choor¹⁸⁰ niet wilde begeven. Ick ginch verders door de stadt wandelen, daer ick veel karossen en luyde van goede minen sach, voornaementlyck de vrouwen. Oock retireert¹⁸¹ sich des winters veel van den adel hier van rontom uyt de campagne. Ick begaf mij heel tot aen de brugge, maer ginch de selve niet heel uijt, waerom ick een andermael van de selve spreken sal als ick een wandelinch expres daer naer toe sal doen. Niet tegenstaende in ons quartier t' water tenemael wech was, soo vondt ick omtrent dit quartier noch straeten onbruijckbaer. Alsoo den avont begon te vallen, begaf ick mij hier van daen naer huijs, synde bij naer een half uer gaens. Ick hadt noch noyt soo lange op de been geweest als dese mael, voelende Godt danck dat mijn krachten daegelyx toe neemen.

Maendach den 8^{en} ginch in de stadt eerst eenige nootsaelyckheden bestellen en naerderhandt in den dom¹⁸² wandelen, dat een seer heerlyck gebouw is. Het choor dat overt t' portael te sien heel fraey is, kost ick niet opnemen, als t' weer juyst de tyt van de vesper was. En passent keerden ick wederom door t' quartier¹⁸³ van de boekverkopers, daer ick de memoires van de madame La Conestable Colonna¹⁸⁴ vondt die ick noch noijt gesien hadde. Naerderhandt ginch ick myn koopman monsieur van Armejde besøeken, die mij veel beleeftheid deedt. Syn swaeger quam daer dewijle ick noch bij hem was, dat oock een Hollander en een seer hups¹⁸⁵ man is. Ick hebbe oock vergeeten te noteeren dat ick monsieur de Bijde op straecht rescontreerde, soo als ick naer de stadt toe ginch, die mij seyde eenige boeken raekende de denderende¹⁸⁶ questie onder de

---

¹⁷⁴ **oorlogie maeker.** klokkenmaker.

¹⁷⁵ **sonder de...syn soon.** Waarschijnlijk verhaspelt Ruysch hier iets en bedoelt hij de zoon van Van Aersen.

¹⁷⁶ **capucinen.** kapucijnen.

¹⁷⁷ **carmen.** karmelieten.

¹⁷⁸ **tombe te...hertoch van.** Het manuscript is hier verder niet ingevuld. Het gaat om het graf van François II, hertog van Bretagne (1433-1488), dat eerst lag in de karmelietenkapel van Nantes maar later werd verplaatst naar de kathedraal.

¹⁷⁹ **vesper.** het avondgebed.

¹⁸⁰ **choor.** koor.

¹⁸¹ **retireert sich.** trekt zich terug.

¹⁸² **den dom.** Het betreft de Cathédrale Saint-Pierre-et-Saint-Paul de Nantes.

¹⁸³ **t' quartier.** de wijk.

¹⁸⁴ **de memoires...Conestable Colonna.** In 1676 verscheen *Mémoires de M.L.P.M.M. Colonne*, een biografie over Anna Maria Mancini (1639-1715) en haar jeugdige affaire met Lodewijk XIV.

¹⁸⁵ **hups.** aardig.

¹⁸⁶ **denderende.** Onzekere lezing.

theologanten¹⁸⁷ in Hollandt¹⁸⁸ als mede een tractaet van den jongen Cocceius tot defensie van syn vader saliger leere en leven.¹⁸⁹ Hij beloofde mij van gelyken seer beleeft de selve te lenen. Des avonts t' huys koomende, beantwoorden ick een brief van monsieur Charles en een van monsieur Mitault¹⁹⁰, die mij door een van haere vrienden des middachs eer ick uytginch behandicht¹⁹¹ wierden en my seyde dat hij des anderendaechs vertrock en bij aldien ick wilde antwoorden dat hij de selve des anderen daechs soude koomen haelen, gelyck hij oock naer quam.

168R Dijnsdach den 9^{en} was ick niet op straet des naermiddachs of het begon te regenen, t' welck mij voor den ganschen dach wederom in mijn kaemer houden.

Woensdach den 10^{en} ginch ick de brugge heel ten eijnde wandelen. De selve is bij naer een quartier uers lanch, alsoo voor dese stadt de rivier versceijde armen en dienvolgens eylandekens maect. Op de selve syn vier buerten die ieder een scoon dorp uyt maeken. t' Landt lecht¹⁹² s' winter onder waeter, doch dese buerte hebbe daer geen ongemack van alsoo die op de brugge leggen, loopende de selve sonder ondersceyt over de voornoemde eylandekens ende het waeter. Een gedeelte van de voorscreve brugge is temael¹⁹³ van steen en een gedeelte dat seer kleijn is van hout op steene stutsels rustende, doch dit laetste gedeelt is kleyn. Op dese geseyde brugge wonen veel koopluysden, onder anderen een Hollander en van Leyden van daen, daer ick kennisse aen gemaect hebbe als geseyt is, genaemt De Bije. Eer ick hier naer toe ginch, was ick aen t' huys van monsieur van Aersen, maer vondt hem niet t' huijs en weder keerende ginch ick in de kerck van de carmes om t' graf van Francois second te sien. Ick vondt een seer beleefde munnick die mij t' choor opende en waer ick dit heerlijk stuck werck vondt. Dese tombe staet voor t' hooge altaer, leggende die twee beelden met de voeten op t' selve en rontsom op de hoeken vier beelde, nevens andere kleijne vercierselen die admirabel door een Michel Colome gewerckt syn.¹⁹⁴

Vrijdach den 12^{en} was bij De Bije, die ick aldaer op de brugge veel beter en luchtiger gelogeert vondt als de luyen in de stadt. Hij gaf mij het boecken van Heydanus mede onlanchs tegen de twintich positien aen de academien door

---

¹⁸⁷ **theologanten.** theologen.

¹⁸⁸ **eenige boeken...in Hollandt.** In 1676 ontsloeg de universiteit van Leiden de cartesiaanse theoloog Abraham Heidanus (1597-1678). De aanleiding daarvoor was zijn in opspraak geraakte werk *Consideratiën over eenige saecken onlanghs voorgevallen in de Universiteyt binnen Leyden*.

¹⁸⁹ **als mede...en leven.** Johannes Henricus Coccejus publiceerde in 1676 *De leer en eer van de Heer Johannes Coccejus tegens de aanklachten en verdragingen van de professor Antonius Hulsius*, waarin hij de theologische ideeën van zijn vader Johannes Coccejus (1603-1669) verkondigde. Coccejus was in de jaren daarvoor in een felle religieuze polemiek verzeild geraakt met de theoloog Gisbertus Voetius (1589-1676), een discussie die door collega's werd doorgezet.

¹⁹⁰ **monsieur Mitault.** Ruysch kwam de heer Mitot of Mitault al eerder tegen.

¹⁹¹ **behandicht.** overhandigd.

¹⁹² **lecht.** ligt.

¹⁹³ **temael.** helemaal.

¹⁹⁴ **Dese tombe...gewerckt syn.** De tombe van François II werd gemaakt door de Franse beeldhouwer Michel Colombe (ca. 1430-ca. 1513).

curatoren¹⁹⁵ verboden uytgekomen. Hy seyde dat monsieur Brissaq in Van Aersens thuijn loogerde en beloofde mij daer te leijden.

Saeterdach was ick aen het ander eynde van de stadt wat wandelen, daer t seer vermaekelyck was vermits de rivier en campagne.

Sondach den 14^{en} was ick naer de middach in den dom, alwaer den bisscop en canoniken, die wonderlyke equipage¹⁹⁶ hebben, t' officie¹⁹⁷ deden. Daer was seer goede musieck. Den bisscop is oom van madame de la Valiere. Hier van daen gaende, wandelden ick noch wat op de Fosse daer t' seer levendich was.

Maendach den 15^{en} bracht ick de heer Bijt t' boeck van Heydanus wederom en kreech in plaets Cocceius syn defensie voor syns vaders eer en leer. Wij besceyden des andere des woensdachs morgens aen de poort St. Nicolas aen de manegie¹⁹⁸ te gaen sien, die hij mij seyde dat seer goet is, doch dat den equier¹⁹⁹ weynich discipelen²⁰⁰ hadt, t' welck wel te gelooven is dat in Nantes weynich anders als rekenen geleert wort.

168v Woensdach den 17^{en} was ick des morgens op mijn gesette tijt ter geseijde plaetse, niet tegenstaende continueelen regen en wachte tot bij half elf ueren sonder dat mijn man quam, sich selve lichtelyck inbeeldende dat ick niet soude koomen en dat wij t' meer in huys soude houden. Naer de middach klaerden het weer teneamael op, soo dat ick buijten de stadt, en te vroeck wederom in de selve gekoomen synde, bracht ick de rest in den thuijn van de capucynen door die seer luchtich wyt en met groote brede paden is. Behalven dit dat van pottagien²⁰¹ dient doch seer net onderhouden wert, de parken met nette palm en doorne heyningen beset synde, soo is daer een bedeckte galerye van boomen die sich selve draecht, die seer lanch en breedt is, een schoon lanch padt aende syde met een lauwrieren heyninch en een bossie van hooge op gaende boomen, behalve noch een grooten fruijt boomgaert. Eer ick naer de middach uytginch, was ick om monsieur van Armeijden te bezoeken, maer vondt syn edele belet. Ick sprack hem en passent van een endten²⁰² van admarable scoone peeren over te senden, waer in hy mij te rechte help.

Donderdach den 18^{en} ginch ick naer de middach ten twee ueren naer monsieur de Bye, doch op de brugge syn broeder tegenkoomende, verstont ick van hem dat hy niet thuijs was, waerom ick de brugge voor t' uyt ginch wande, remarqueerende soo als ick t' laetste dorp passeerde dat de selve op t' eynde een out vervallen casteel²⁰³ heeft weel eer²⁰⁴ tot defensie van de passagie redelyck

---

¹⁹⁵ **curatoren.** bewindvoerders.

¹⁹⁶ **equipage.** uitrusting.

¹⁹⁷ **t' officie.** de dienst.

¹⁹⁸ **manegie.** manège, paardrijkschool.

¹⁹⁹ **equier.** rijmeester.

²⁰⁰ **discipelen.** leerlingen.

²⁰¹ **pottagien.** maaltijd.

²⁰² **endten.** Onzekere lezing.

²⁰³ **een out vervallen casteel.** Het betreft het Château des ducs de Bretagne.

²⁰⁴ **weel eer.** weleer.

formidabel. Ick vindt compagnie in dat oort seer goet en vermaekelijck, mij sonder achterdocht²⁰⁵ soo verre in de wandelinch engagerende²⁰⁶ dat ick eerst²⁰⁷ op den avont t' huijs geraeckte, emplojeerende²⁰⁸ wel anderhalf uere, sterck gaende tot mijn te rugge komst.

Vrijdach den 19^{en} was ick ten huysse van monsieur van Aersen, maer vindt hem naer ordinaris niet t' huijs. Ick ginch met syn thuynman dien ick op straet vindt naer syn thuijn, meynende den predicant daer te vinden, alsoo my De Bye gesecht hadde dat hy daer voor eenigen tyt wat gaen logeeren om den lucht te gaen sceppen, maer vindt het selve een abuys²⁰⁹ te syn, waerom ick noch wat tyt overich hebbende op de brugge het packhuijs van monsieur van Aersen een ginch besien. Syn geassocieerde²¹⁰ woont hier en wert aldaer t' kantoor gehoude. t' Selve lecht seer vermaekelyck.

Saeterdach den 20^{en} was ick ten huysse van monsieur van Armye, doch bleef niet lange alsoo hy belet was. Hij gaf mij de courant en leyde mij in een kaemer met seer fraije tappyte, daer ick een admirable spiegel sach die hy te Parijs gecoft hadt. Ick sach syn vrouw die mij seer wel aenstont. Ick meynde desperaet te werden dat ick van niemand van myn Leytsche vrien²¹¹ geen brieven ontfanck, synde het nu de sevende weeck dat de post voor my vruchteloos was aen gekoomen.

Sondach den 21^{en}, siende des morgens dat het seer goet weer was, ginch ick met de familie van mijn waert te Suse²¹² te kerken, alwaer wij een excellente predicatie²¹³ hoorden. Dit dorpie lecht op een rivier die te Nantes in de Loire loopt. De selve is als een doot waeter sonder vloed, maer seer breedt, aen weder sijde met een scoone compagnie en veel huysse van plaisance²¹⁴ beset. Sij hadden een scuijt aen haer selve, die overdecken was. Ick vindt het geselschap seer vrolyck bestaende uyt een edelman van haer kennis, die paeps was, doch met ons mede ginch en wederkeerde om eenige affaires²¹⁵ aldaer te landwaerdte en van haer kennis, myn waert syn swaegers met haer vrouwe en syn twee dochters, die ick geleyden aen de scuijt die overdeekt was, en haer eygen, van ons huys tot de plaets daer men sich embarqueert²¹⁶ wel drie quartier uer gaens. Wij ginge de poort uyt die aen t' casteel leyt, waer van als synde een oudt gebouw niet te seggen is. Ieder hadt syn provisie mede en leyden die te saemen, doende met gemeynscap van goederen een apostolische reijs. In t' gins gaen²¹⁷ hadden wij

170R

---

²⁰⁵ **achterdocht.** nadenken.

²⁰⁶ **engagerende.** bezig houdende.

²⁰⁷ **eerst.** pas.

²⁰⁸ **emplojeerende.** besteedde.

²⁰⁹ **abuys.** fout.

²¹⁰ **geassocieerde.** compagnon.

²¹¹ **vrien.** vrienden.

²¹² **Suse.** Sucé-sur-Erdre.

²¹³ **predicatie.** preek.

²¹⁴ **huysse van plaisance.** lusthof.

²¹⁵ **affaires.** zaken.

²¹⁶ **embarqueert.** inscheept.

²¹⁷ **gins gaen.** heengaan.

voor de windt en deden ons drie lieu²¹⁸ in anderhalf uer tyts, maer in t' herwaerts²¹⁹ koomen mosten wij roeijen en waer vier ueren onderwegen vermits de wint seer op was gestoken en ons genootsaecht te roeyen, geaccompagneert²²⁰ synde tot ons huys toe van een swacken regen. Daer weert des winters maer een predicatie gedaen omdat de reijs gins en weder seer lanch is. Ick sprack aldaer monsieur de Armejde en syn swaeger die te paert gekoomen waeren. Wij ontbeeten en deden ons middachmael in de scuyt en arriveer²²¹ des avonts ten half seven wederom in ons logement. Ick was soo vry wat gefatigeert.

Woensdach den 24^{en} quam mij monsieur van Aersen des naermiddachs ten 3 ueren aenspreken en wij passeerden den tyt in syn thuijn.

Donderdach den 25^{en} ginch ick des morgens volgens ons bespreck van daechs te vooren monsieur van Aersen vinden om te gaen sien ryden in de academie²²², maer soo als wij ter plaetse daer de exercitie gesciet gekoomen waeren, begonden wij te denken dat dese dach in de weech geen werck gedaen wert, meynde wij weder te keeren. Ten waere den equier, die van monsieur van Aersen particuliere²²³ vrienden is, seer beleeft, twee a drie van syn beste paerden voor ons uijt hadde doen haelen en de selve bereet om ons geen vruchteloose reys te doen doen. Des middachs ginch ick bij monsieur van Aersen in syn packhuijs eten, alwaer naer de middach syn soonsoonen quaemen en wy ter saemen den dach doorbrachten.

Vrijdach den 26^{en} vondt ick mij des middachs op de beurs en wiert met de messieurs de Bye, Bulstraeten, van Armejden, Verbrugge en andere mede gesleept tot een tretteur²²⁴ daer iemandt van t' geselschap ons op vis en onder anderen magnifyke salm en oesters tracteerden, hebbende met wedden dit regael²²⁵ verlooren. Wij passeerden den tyt alhier tot s' avonts toe.

170v Saeterdach den 27^{en} was ick naer de middach bij monsieur de Bijje, alwaer monsieur van Armeijden oock quam. Wij gingen te saemen wat wandelen en des avonts tot monsieur van Armejden een glas rooden wyn drinken, die hij seer excellent hadt.

Sondach den laetsten februari was ick des middachs tot monsieur van Armejden ten eeten. t' Geselschap bestont uyt de hospes en syn vrouw, die heel fraey is, seekere jonge juffrouw genaemt Van Daele, monsieur van Aerssen met syn vrouw, monsieur Verbrugge met syn vrouw, monsieur Bullestraeten met syn vrouw, seekere monsieur Vlam, neef van Van Aerssen. Wij waeren seer

---

²¹⁸ **drie lieu.** Een lieu is een oude lengtemaat van ongeveer vier kilometer. Het gaat hier dus om twaalf kilometer.

²¹⁹ **herwaerts.** terug.

²²⁰ **geaccompagneert.** vergezeld.

²²¹ **arriveer.** arriveerden.

²²² **de academie.** D.w.z. de rijschool.

²²³ **particuliere.** bijzondere.

²²⁴ **tretteur.** kok.

²²⁵ **regael.** feestmaal.

magnifyck getrackteert en lustich vrolyck. Naer de middach kreegen de dames visite en de mans gingen wandelen en savonts tot een traiteur collationeeren.²²⁶

---

²²⁶ collationeeren. eten.